

46 ára gamalt endurgjaldskrav

Mánadagin tórna Thulebúgvarnir og danski staturin saman í søguligum rættarmáli

CHRISTIAN SCHULTZ-LORENTZEN

Tá Thulebúgvarnir við bert fyra daga skotbrái á vári 1953 vórðu fluttir frá Uumannaq til Qaanaq fyrri at geva pláss fyrri eini útbygging av amerikansku herstöðini í Thule, bleiv tað samstundis startskotið til eina tættu við danska statin, sum í dag, 46 ár seinni, enn ikki er endað.

Mánamorgunin byrjar seinasti kapitull í hesum umfavnandi málinum, sum er størsta sivila rættarmál í allari danmarkssøguni. Tað verður í Eystara Landsrætti, har felagið Hingitaq 53 og 610 Thulebúgvargjøgnum sakførararnar Henrik Karl Nielsen og Christian Harlang hava lagt eitt endurgjaldskrav fram móti danska statinum.

Kravið ljóðar upp á 158 milliónir krónur í endurgjaldi fyrri versnaða veidu umframt rættin til aftur at búseta seg ella í øllum før- um veida og fiska frítt í gamla Thuleokinum. Krøv, sum danski staturin avísir blankt, tí tað verður sagt, at flytingin fór fram sjálvboðin.

Søgan um flytingina av Thulebúgvunum er full av trygðar- og verjupolitiskum áhugamálum, sum ganga aftur til tíðina undir seinna heimsbardaga, tá danski sendiharrin í USA, Henrik Kauffmann, í 1941 upp á eginhond gjørdi eina bindandi avtalu við amerikamenn um at gera herstöðir í Grønlandi. Ein avtala, sum í prinsippinum ikki kundi sigast upp, og hvørs innihald eisini fekk týðning í kalda kríginum, sum skuldi koma seinni.

Figgindin eystanfyri

Eftir seinna heimsbardaga áðanadø USA skjótt, at herstöðirnar kundu brúkast til

annað enn bert lopfjølir til gamla krigsherjaða Europa. Støðirnar kundu vera fyrsta verjan móti nýggja hovuðsfiggindanum Sovjet. Ikki minst Thulestöðin, sum við árunum fekk týðning sum ein framskotin operatiónsstøð fyrri at tryggja, at strategisku bumbuflogførini hjá USA kundu røkka Moskva og ídnaðardepurnar í Sovjetsamveldinum, eins og stöðin kundi nýtast sum ein framskotin loftverja og ávaringarstöð fyrri amerikanska meginlandið.

Longu árin 1948-50 fóru amerikannar at gera eina nágreiniliga ætlan fyrri Thulestöðina, uttan at donsku myndugleikarnir vistu av hesum. Ætlanirnar komu ikki fram í ljósið, fyrr enn Danmark og USA í 1951 samráddust um eina nýggja verjuavtalu. Her gjørdist tað greitt, at tað frá amerikanskari síðu vóru ætlanir frammi um ein risastóran útbúnað í Thule. At útbyggingin fór at fáa avleiðingar fyrri fólk- ið, sum búið har á leið, var helst greitt frá byrjan. Kann- ingarnevndin frá 4. juni 1987 metir í síni frágreiðing um byggingina av Thulestöðini í 1953:

»Tað er neyvan nakar ivi um, at tað ikki undir ella í sambandi við samráðingarnar hevur verið talan um, hvørjar avleiðingar byggingin av stöðini í Thule hevur havt fyrri íbúgvarnar har, og at ein av hesum var fólk- aflytingin, sum hendi í 1953.»

Ríkisdagurin (táverandi fólkatíngið, blóm.) góðkendi tann 8. juni 1951 nýggju verjuavtaluna, sum lat upp møguleikan fyrri útbyggingini av Thulestöðini og øðrum stöðum í Grønlandi. Grønlandsku myndugleikarnir vórðu ikki spurdir í sambandi við góðkenningina hjá Ríkisdegnum. Tað hendi, uttan at tá-

verandi grønlandsku Landsráðið visti nakað – ikki fyrr enn á heysti sama árið fekk Landsráðið nakað at vita um avtaluna, og tá bert sum eitt kunningarmál.

Hol í verjuni

Danmark hevði av trygðarorsøkum nógvar orsøkir til at eftirlíka ynskjunum hjá USA. Við at loyva amerikamonnum at byggja herstöðir í Grønlandi bleiv tað nógv lættari hjá donum at siga nei til slíkar slíkar stöðir í sjálvum Danmark. Við Grønlandi sum trumfi høvdu danir so at siga longu givið sín part til felags verjuna. Og sum tað seinni visti seg, enn tá við møguleika fyrri at hava kjarnorkuvápn í Grønlandi, hóast Danmark alment var imóti kjarnorkuvápnunum á danskari jörð.

Frá 1951 til 1953 bleiv ein flyting av búplássinum hjá Thulebúgvunum javnan óformliga umrødd í Fangararóðnum, sum var ovasti myndugleiki í Thuleokinum. Vaksandi amerikanska virksemi í okinum, sum millum annað hevði motor- gang og oljudálking við sær, hevði gjørt veidumöguleikarnar á leiðini verri. Men Fangararóðið tók ongantíð nakra felags avgerð um nakra flyting.

Í mai 1953 fann USA eitt hol í loftverjunum av Thule, og tí vildu teir seta verju- kanónir upp á hálvoyrni, har Thulefólkið hevði sitt búpláss. Og tað skuldi ganga skjótt. Frá danskari síðu varð boðað frá, at tað »frá okkara síðu ikki er nakað, sum forðar fyrri, at hendan hálvoyggin verður limað inn í okið hjá stöðini, um so er, at USA vil rinda útreiðslurnar av, at búplássid verður flutt longur norð- ureftir.»

Fyri og imóti

Eftir hetta eru ymsar mein-

ingar um, hvat síðani hendi. Sambært sakførarunum hjá Thulebúgvunum, Henrik Karl Nielsen og Christian Harlang, bleiv eftirflygandi flytingin av Thulebúgvunum ongantíð viðgjørd og góðkend av seks mans stóra Fangararóðnum, sum varð mánnað við trimum fangarum umframt einum donskum fyrirstøðumanni, presti og lækna.

Samráðingarnar við danska statin vóru við lækna- an, sum ikki hevði mandat til at góðkenna eina flyting vegna alt Fangararóðið, siga advokatarir, sum tí halda, at talan var um eina tvangs- flyting, og at útvíðkanin av amerikansku Thulestöðini í botn og grund er imóti lógi- ni.

At donsku myndugleikar- nir vóru greiðir yvir, at teir kansa vóru á ótryggari grund, verður sambært advokatum grundgivið við, at myndugleikarnir gjørdi eitt notat við argumentum fyrri flytingini, sum um neyðugt kundi brúkast í ST ella aðrastaðni sum eitt mót- spæl til møguligar atfinning- ar.

Flyting til Qaanaq fekk stórar avleiðingar fyrri ger- andisdagin hjá Thulebúgvunum. Teir finga nýggj og betri hús, men veidan, ikki minst av revum, var verri enn í gamla Thule.

Longu í 1954 setti Fangararóðið fyrsta endurgjalds- kravið fram, men sambært advokatum Henrik Karl Nielsen varð kravið súltað av donsku myndugleiku- num í fleiri ár. Tað sama bleiv ein beinleiðis áheitan til danska forsætisráðharran í 1960. Ikki fyrr enn tveir rithøvundar í 1958 skrivaðu eina bók um Thulemálið kom so smátt glið á. Í 1987 boðaði Thule kommununa so- leidis danska forsætisráð- harranum Poul Schlüter frá, at hon framvegis helt grund-

arlag vera fyrri einum endurgjaldskravið og vildi hava ein kanningardómstól gjørdan. Hetta varð afturvíst av forsætisráðharranum, sum ikki vildi viðurkenna nakrar endurgjaldsskyldur. Seinni gjørdi sonevnda Ziegler-nevndin to eina kanning, har niðurstøðan var, at Thulebúgvarnir ikki høvdu krav upp á nakað endurgjald, og hetta forði so til núverandi rættarmálið, sum byrjaði við stevningini í 1996.

Tíðin gongur

Og júst tíðarparturin kann fáa ein avgerandi leiklut, tá advokatarir Henrik Karl Nielsen og Christian Harlang skulu royna at pilka hol í grundgevingarnar hjá kamaradvokatinum Hagel-Sørensen (advokaturin hjá statinum, blóm.).

Hagel-Sørensen fer at føra fram, at endurgjalds- kravið sambært danskari lóggávu er ov gamalt, meðan advokatarir fara at royna at sannføra dómarar- nar um, at kravið er drýggjað av donsku myndugleiku- num, og at spurningurin um fyrimingarfrestina tí ikki kann brúkast her. Ein pá- standur, sum teir lættliga kunnu fáa viðhald í, eftir- sum rætturin fyrr hevur av- vist at viðgera fyriming- spurningurin og restina hvør sær og á tann hátt kann, um tað yvirhøvur er grundarlag fyrri einum rætt- armáli.

Hinvegin kunnu krøv um landaokið ikki gerast ov gomul, men eftirsum eingin ognarrættur er í Grønlandi, hevur kamaradvokaturin avvist, at Thulebúgvarnir kunnu gera krav uppá endurgjald fyrri teirra gomlu veiðioði.

Spurningurin er to, um Grønland, tá flytingin fór fram, í praksis ikki var um- fatað av donsku grundlógini, sum m.a. snýr seg um »boligens ukrænkelighed» og kravið um endurgjald við ekspropriatión. Í øllum før- um hevur danska stjórnin síðani 1947 sagt við ST, at frælsisrættindini í grundlógini kunnu brúkast í Grøn- landi, og tað er eitt argu- ment, sum advokatarir hjá Thulebúgvunum fara at gera sær dælt av.

Harafturat er, at USA við at byggja aðrar herstöðir í Grønlandi hevur givið ind- ividuel eina væl og kollek- tivt endurgjald til fólkkið á staðnum, sum hevur mist sitt veiðioði. Ein endurgjaldsgongd, sum eisini má fevna um Thulebúgvarnar, siga advokatarir, sum í rættinum eisini fara at royna at prógva, at ein røð av al- tjóða samtyktum, m.a. tann um mannarættindi, vórðu brotnar, tá Thulebúgvarnir vórðu fluttir.

Hava longu fingið endurgjald

Um kamaradvokaturin Hagel-Sørensen ikki kann sannføra dómararnar um, at endurgjaldskravið er ov gamalt, og at territorialu krøvini eru ógildug, fer hann allarhelst at seta sitt álít á síðstu patrónina hjá

sær, nevniliga at Thule- búgvarnir longu hava fingið endurgjald.

Sambært uppfatanini hjá Hagel-Sørensen hendi hetta, tá forsætisráðharrin Poul Nyrup Rasmussen og táverandi landsstýrisfor- maðurin Lars Emil Johan- sen tann 31. januar 1997 undirskrivaðu eina avtalu um, at danski staturin skal rinda 47 milliónir krónur av einum sivilum flogvølli í Qaanaq. Í síðsta partinum av avtalu stendur:

»Parterne er enige om, at der mellem regering og landstyre hermed er fundet en tilfredsstillende løsning på alle udestående spørgs- mål i Thule-sagen».

Hetta argumentið heldur Henrik Karl Nielsen to lítið um. Hann heldur ikki, at heimastýrið hevur heimild til at samráða seg til eina loysn vegna Thulebúgv- arnar, sum jú longu áðrenn høvdu langt kravið um endurgjald fram.

Endurgjaldið

Thulebúgvarnir hava lagt fram eitt endurgjaldskrav, sum er býtt upp í tvey ser- stök krøv: Eitt kollektivt endurgjald upp á 138 mió. kr., sum skal latast fyrri mista veiðuinntøku í sam- bandi við flytingina. Upp- hæddin er roknað út eftir upplýsingum í eini júst al- mannakunngjörðari frá- greiðing við metingum yvir veidumöguleikarnar í Thule- okinum.

Og síðani eitt individuel endurgjaldskrav upp á 250.000 kr. til hvønn av teimum 81 Thulebúgv- unum, sum framvegis eru á lívi. Advokatarir eru to fyri- ikeiðar uppá, at upphædd- irlar í øllum førum vera ó- javnar í stódd. Tað veldst um, hvussu einstakur og hvat starv hvør einaldur av teimum 81 Thulebúgvunum hevði, tá flytingin fór fram. Ein stórfangari hevur so- leidis krav um stórra endurgjald enn ein nýføðingur.

Um dómararnir í Eystara Landsrætti geva Thule- búgvunum viðhald, stendur danska stjórnin við einum risastóran trupulleika, eftir- sum Thulestöðin so er bygd í stríð við donsku lóggávu- na. Hóast amerikanska stjórnin í sínari tíð var í góð- arni trúgv, verður tað upp- gávan hjá danska forsætis- ráðharranum at útinna rætt- in hjá Thulebúgvunum til aftur at búseta seg og veida í Thuleokinum. Við samráð- ingarborðið fara hesaferð eisini at sita politikarar hjá heimastýrinum, sum í dag hava krav uppá at verða tiknir við uppi spurningar, sum snúgva seg um uttan- rikis- og verjupolitikk í Grønlandi.

Felagið Hingitaq hevur stovnað ein grunn, sum skal umsita eitt møguligt endurgjald. Grunnurin hevur fingið navnið »Tukumeq» eftir Tukumeq Majaq, sum læt liv undir flytingini. End- amálið hjá grunninum er at stuðla vinnufósum ætlanum í Thule og sum heild at stuðla menningini í okinum.